

İSLAM DİNİNDEKİ TEMEL KAVRAMLARIN OSMANLI DÖNEMİ TÜRBE MİMARİSİNE YANSIMALARI*

Reflections of the Basic Concepts in Islamic Religion on Ottoman Period Tomb
Architecture

Birgül ÇAKIROĞLU**

Öz

Mimaride, biçimlenmedeki etkisini tanımlayamadığımız, göremediğimiz, hissedemediğimiz, ama var olduğunu tahmin ettiğimiz bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörleri dini mimari yapı türlerinden biri olan türbeler üzerinden ortaya çıkarmak ve yorumlamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, dini kavramların mimariyi etkilediği, dini kavramların bir dili olduğu varsayımından yola çıkılmış ve Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere dayalı olarak İslam dinindeki temel kavramların, dini mimarideki yansımaları ya da başka bir tanımla biçimlenmeye etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında Türkiye'de Klasik Osmanlı Dönemine ait Mimar Sinan tarafından tasarlanmış türbelerden beşi incelenmeye alınmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde İslam sanatı hakkında genel bilgiler yer almış, materyal ve metod bölümünde; türbeleri dini kavramlar üzerinden değerlendirebilmek için çalışmada göstergebilimden faydalandığı, çalışma bağlamında göstergebilimin anlamsal ve dizimsel boyutlarında kavramlar ve ilkelerin nasıl belirlendiği anlatılmıştır. Çalışmanın irdelemeler bölümü, anlamsal ve dizimsel olarak iki başlıkta yürütülmüştür. Anlamsal boyutun irdelenmesinde, İslam dinindeki temel kavramlardan vahdaniyet, beka, kudret, ahiret, dünya, güzellik, adalet, tevekkül, tevazu, tutumluluk, mahremiyet olmak üzere 11 kavram ele alınmıştır. Dizimsel boyutunun irdelenmesi; temel tasar ilkeleri (simetri, egemenlik, ritim, denge, zıtlık, koram, uygunluk, birlik) altında yapılmıştır. İstanbul ilinden seçilen 5 türbe binasının plan, kesit ve görünüşleri ile iç ve dış fotoğrafları üzerinden anlamsal ve dizimsel boyut analizleri yapılmış, yorumlanarak irdelenmiştir. Sonuç bölümünde; incelenen örneklerde ortaya çıkan kavramlar ve bu kavramlara ait alt kavramlar ve bunların mimariye kattığı değerler sunulmakta, konuyla ilgili önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Dini, Kur'an'daki Temel Kavramlar, Osmanlı Mimarisi, Türbe, Dizimsel Boyut, Temel Tasar İlkeleri, Anlamsal Boyut, Duygusal Tepki Boyutu.

Abstract

In architecture, there are some factors that we cannot define, see, or feel, but whose effect on the formation we can guess. The main purpose of this study is to reveal and interpret these factors through the tombs, which is one of the religious architectural building types. In the study, based on the assumption that religious concepts affect architecture and that religious concepts are a language, it is aimed to determine the reflections of the basic concepts in the religion of Islam on the formation of religious architecture or by another definition, based on the verses in the Qur'an. In this context, within the scope of the study, five of the tombs designed by Mimar Sinan belonging to the Classical Ottoman Period in Turkey were examined. In the introduction part of the study, general information about Islamic art was included. In the material and method part; in order to evaluate the tombs through religious concepts, it is explained that semiotics is used in the study, and how the concepts

* Geliş Tarihi: 05.09.2021, Kabul Tarihi: 21.12.2021. DOI: 10.34189/hbv.101.013

** Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, beakiroglu@gmail.com, ORCID ID:https://orcid.org/0000-0003-2709-5997

and principles are determined in the semantic and syntactic dimensions of semiotics in the context of the study. The analysis part of the study was carried out under two headings, semantic and syntactic. In the study of the semantic dimension, 11 concepts such as waḥdāniyyat (oneness), beqā (everlasting), power, the hereafter, the world, beauty, justice, trust, humility, frugality, privacy were discussed among the basic concepts in the Islamic religion. Examination of the syntactic dimension; it is made under the basic design principles (symmetry, dominance, rhythm, balance, contrast, coram, conformity, unity). The semantic and syntactic dimension analyses were made on the plans, sections and appearances, and interior and exterior photographs of 5 tomb buildings selected from the province of Istanbul, and they were interpreted and examined. In the conclusion section, the concepts that emerged in the examined examples and the sub-concepts of these concepts and the values they add to the architecture are presented, and suggestions are made on the subject.

Keywords: Islamic Religion, Basic Concepts in the Qur’ān, Ottoman Architecture, Tomb, Syntactic Aspect, Basic Design Principles, Semantic Aspect, Emotional (Sentimental) Reaction Aspect.

Giriş

Din insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, dini inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamaktadır. Bütün bunlar, toplumu ayakta tutan temel esasların başında dinin geldiğini ortaya koymaktadır. Victor Cousin “Her şey, din etrafında, din için, dinle teşkil olundu” diyerek dinin konusunu ve alanını daha da genişletmektedir. Bir dinde tanrı, inanç, ibadet, ahlak, kutsal kitap, vahiy-ilham, peygamber-kurucu ve cemaat kavramları yer almaktadır (Tümer – Küçük, 1997, 1-7). Din, bir temsiller sistemini (inançlar, mitler, dogmalar, Vs.), bir örgütü (kiliseler, tarikatlar, mezhepler, Vs.) ve ritüelleri bir araya getirir. Aşkın veya kozmik bir düzene ait inançları, yaşam kurallarını ve ibadet biçimlerini içinde toplayan örgütlenme olarak tanımlanır (Dumortier, 2007, 8).

İslam; kelime olarak, teslim olmak, itaat etmek, boyun eğmek; terim olarak, Peygamber’in haber verdiği şeyleri kabul ve onlara bütün varlığıyla teslim olmak demektir. İslam ilahi dinlerin genel adı iken, Hz. Muhammed’e yirmi üç yıllık bir sürede gelen vahiylerle en son şeklini almış ve kıyamete kadar insanlığın ihtiyaçlarına cevap verecek bir muhtevaya kavuşmuş, tamamlanmış dinin özel adıdır (Tümer – Küçük, 1997, 334-335).

İslam mimarisi, İslami tutum, duygu ve ifadelerin yansımasıdır (Cansever, 1997, 32). İnsan, kendisini, kullanılan malzemede, yapısal tekniklerde ve benzerlerinde görülen yerel farklılıklara rağmen, aynı sanatsal ve manevi evrenin içerisinde hisseder. İslam sanatının kökeni İslam’ın dünya görüşüyle ilişkilendirilmelidir (Nasr, 2019, 11-13).

Merkezi, içe dönük mekânsal şemalar; birbirini bütünleyen ve birbiriyle ilişkili birimlerden oluşan örüntüler, merkezi şemaların egemenliği; çevre koşullarına uyum sağlayan yalın çözümler ve sınırlı sayıda malzeme kullanan, gösterişten kaçınan bir mimari dil mimariyle bütünleşme ve aynı geometrik soyutlama seçimini paylaşan bir bezeme anlayışı, Tanrı karşısında tevazunun da malzeme kullanımı ve ölççeğe yansıdığını söylemek olasıdır (Yücel, 1981, 4-6).

İslam sanatının gelişmesine etki eden faktörler; İslam dininin kendi bünyesinden doğan faktörler (kelami, fihhi, tasavvufi), komşu ve eski kültürlerle temas, iklim ve malzeme durumu, tecrübe ve teknolojik gelişme, milli, mahalli ve şahsi estetik anlayışlar olarak sınıflandırılmıştır (Çam, 2019, 139-151).

İslam sanatında, sanatçı ister se boyayı, ağacı, tuğlaları, taşı, metali, kili ya da kumaşı kullansın sonuçlar etkileri açısından benzerdir. İslami kültürde mekân sanatları, İslami sanatlarla ilgili temel özelliklere dayanmaktadır. Bu temel özellikler aşağıda sıralanmıştır.

1-Soyutlama; tabiatın değiştirilmesi, mekân sanatlarında örneklendiği kadarıyla en azından beş büyük kategoriye ayrılır. Bunlar;

- 1.a. Kaplama,
- 1.b. Malzemelerin değişime uğraması,
- 1.c. Yapıların değişime uğraması,
- 1.d. Muhtevanın (içeriğin) değişime uğraması,
- 1.e. Fonksiyonun belirsizliğinin değişime uğramasıdır.

2-Birlik/Modüller

3-Birbirini takip eden kombinasyonlar

4-Tekrar

5-Dinamizm

6-Karmaşıklık (Faruki – Faruki, 1999)

İslam milletlerinin mimari eserleri, hangi bölgede ve hangi devirde verilmiş, hangi milletin sanatçıları tarafından yaratılmış olursa olsun, aynı ailenin kişileri, aynı dilin lehçeleri gibi birbirlerine benzerler. Benzerliği veren etken, her şeyden önce İslam dininin kuralları olmuştur. Ancak bu benzerlik içinde, İslam ülkelerinin sanat eserlerinde her milletin ve bölgenin üslup farkları da vardır. İslamı doğuşundan ve yayılışından önce, Türklerin, Sasanilerin, Bizanslıların, Suriye Hıristiyanlarının, Koptların, Vizigotların, Hinduların kendilerine mahsus birer sanatı vardı. İran’da ve Mezopotamya’da Sasani ve Türk; Suriye ve Mısır’da Kopt, Türk, Roma ve Bizans; İspanya’da Vizigot; Hindistan’da Çin, Hindu ve Türk tesirlerini görmemeğe imkân yoktur. Türkler, İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde, çeşitli zamanlarda birçok devlet kurmuş, zamanla bütün İslam dünyasının hâkim sembolü haline gelmiştir (Yetkin, 1970, 9-12).

Türk topluluklarının dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte, bu devre sanatının kronolojisi genel olarak Karahanlılar (992-1211) ile başlatılmaktadır. Bunun en önemli nedeni bu devletin İslam dinini resmi din olarak

kabul etmesidir. Karahanlılardan sonra zamanla Müslüman Türk devletlerinin sayısının artması ve bu bölgelerde Türklerin baskın rol oynamaya başlamasıyla, eski Türk sanatları gelenekleri İslam sanatı ilkelerine uyum sağlamış ve Türk karakterli yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni sanata Türk İslam sanatı ya da İslamiyet'ten sonraki Türk sanatı deniliyor (Çoruhlu, 2000, 9).

Türk İslam sanatında mimari deyince akla gelen en yaygın yapılar cami ve medreseler, şifahaneler, türbeler, köşk ve saraylar, kervansaraylar, hamamlar, imaretler, sur, kale ve hisarlar, han, bedesten, arasta ve çarşılar, çeşme ve sebiller, köprü, su bendi ve su kemerleri, saat kuleleri, kütüphaneler, tekke ve zaviyeler ile konutlardır (Can – Gün, 2017, 71).

1. Materyal ve Metot

1.1. Çalışma Alanı

Çalışma alanının belirlenmesi; kronolojik, uygarlık ölçeğinde, yapı türlerinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, çalışma alanı olarak; Türkiye'de Klasik Osmanlı Dönemine ait (1501-1703) Mimar Sinan tarafından tasarlanan türbeler ele alınmıştır. Türbeler, Klasik Osmanlı Dönemine ait türbe örneklerinin yoğun olarak bulunduğu İstanbul ilinden seçilmiştir.

Örneklerin seçimi; yayınlara dayalı tespit çalışması, dış gözlem tekniği, mülakat tekniği, alan çalışması, literatür çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Yapıldığı dönemin özelliklerini gösteren, hakkında çeşitli mimari bilgilere sahip olunan, günümüze kadar ulaşabilmiş, özelliğini yitirmemiş 5 türbenin analizleri yapılmıştır.

1.2. Metot

İzlenen metot İslam dininin mimariye etkisi, İslam dinindeki kavramlara bağlı olarak belirli bir yapı grubu içinde inceleme ve analize dayalıdır. Konunun temel amacını oluşturan mimaride dinin, yapının biçimlenmesini etkilediği varsayımına bağlı olarak dini temel kavramların ve alt başlıklarının (literatür taramasında elde edilen) mimari yapıları etkilediği ve bunun da kullanıcı tarafından rahatlıkla okunabileceği düşünülmektedir. Türbelerin hangi kavramlardan ve ne şekilde etkilendiği bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya bağlı olarak, Klasik Osmanlı Dönemi Mimar Sinan türbelerinin saptanarak örneklenmesi ve literatür taramada elde edilen İslamiyet'e ait kavramlar ve alt başlıklarının bu örnekler üzerindeki etkisinin sorgulanması hedeflenmiştir. Buradaki amaç, soyut değerlerin somut biçimlere ve sonuçlara ulaşmasıdır.

Çalışmada, göstergebilim kuramının anlamsal ve dizimsel ilkelerinden yararlanılmış, incelemeye alınan İslam dinindeki temel kavramların yapı içindeki yeri, kazandığı ve kazandırdığı anlamlar ortaya konulması için göstergebilimin anlamsal ve dizimsel iki boyutundan faydalanılmıştır.

Anlamsal boyuttaki kavramlar;

1. Ele alınan İslam dinine ait kavramlar; literatüre, ayetlere ve alanında uzman kişilerle yapılan görüşmelere dayalı olarak elde edilen alt kavramlardan

2. Ele alınan yapı türündeki kavramların literatüre dayalı olarak elde edilen alt kavramlarından

3. Literatürde yer alan duygusal tepki kavramlarından oluşturulmuştur.

Dizimsel boyutta kavramlar; temel tasar ilkeleri altında irdelenmiştir (Gürer, 1990, 74; Kuban, 2019, 61-67; Tavşan, 2000, 89). İlkelere bağlı analiz, plan düzleminde, cephede, iç mekânda veya fiziksel çevresinde yer alan kurgular olarak ele alınmıştır. Ele alınan biçimsel ilkeler aşağıdaki gibidir.

1. Simetri (bakışım)
2. Egemenlik
3. Ritim (tekrar) (yineleme)
4. Denge
5. Zıtlık (kontrast)
6. Koram
7. Uygunluk (Armoni)
8. Birlik

2. Yöntemin Oluşturulması

2.1. Anlamsal Boyuta Ait Kavramlar ve Alt Kavramların Oluşturulması

2.1.1. İslam Dinine Ait Kavramlar ve Alt Kavramların Oluşturulması

Bu çalışmada; Çakıroğlu'nun doktora tezinde İslam dinindeki temel kavramlar üzerine belirlediği 16 kavram arasından (Çakıroğlu, 2006, 97) 11'i türbe mimarisine ilişkili olması bağlamıyla ele alınmıştır. Vahdaniyet, beka, kudret, ahiret, dünya, güzellik, adalet, tevekkül, tevazu, tutumluluk, mahremiyet olmak üzere 11 kavram incelenmiştir.

2.1.1.1. Vahdaniyet Kavramı

Geleneksel İslam kenti , birliği yansıtır. İslam'da , kent mimarisini, cami mimarisine ev, ya da saray ve hatta resmi yapıların mimarisine arasında ilişki kuran bir birlik kaplamıştır. Bu birlik, Müslümanın ev mekânını cami mekânının bir uzantısı haline getirmiştir. Birçok İslam kent merkezi, cami, medrese, çarşı, konut ve benzerleri arasındaki eşsiz mekân ve işlev birliğini sergiler (Nasr, 1982, 10-13).

İslam hat sanatı, biçimlerinin sembolizmi aracılığıyla, bizzat yaratımı karakterize eden sabitlik ve değişme arasındaki kesişmeyi yansıtır. Dalgalı bir hareket olan, yazımın yatay hareketi, öz ya da değişmez varlığın boyutunu temsil eder. Yazımın dikey hareketi, ilkenin birliğini, yatay hareketi ise tezahürlerin kesretini sembolize eder. Tüm geleneksel biçimler, yataylığın ve dikeyliğin bu iki boyutunun birleşimini yansıtır. Arap yazısının yönü olan sağdan sola bir doğru çizmekle, insanın vücudunun sol yanında bulunan kalbe doğru çemberden merkeze doğru yönelik bir hareket sembolize edilmektedir. Hakikate giden tarikat yolunu izleyenler için bu merkezi sanat, tevhit üzerine düşünmenin ana desteğidir (Nasr, 2019, 41-52). Kubbeler, yer aldıkları yapıya gizemli bir boşluk etkisi yardımıyla kutsal bir hava verirler. Tüm kubbeli yapılarda özellikle ibadet mekânlarında ana kubbe, mimari ve mühendislik yönünden prestij odağı olduğu gibi bir ibadete ya da toplantıya katılanların dikkatinin yoğunlaştığı merkezi de teşkil eder (Keleş vd., 2001, 9).

2.1.1.2. Beka Kavramı

Sanat eserindeki şekil ve figür, tabiatı olduğu gibi taklit eden realizmden şiddetle kaçarak soyutlaşırsa onların dünyadan o kadar uzaklaşacağı ve tabiatüstü kavramları hatırlatacağı kabul edilmiştir (Çam, 2019, 90). İslam yapılarının duvarlarını, tavanlarını kaplayan geometrik soyut ve bitkisel süslemeler, paralel, simetrik, diyagonal, iç içe, şeritler halinde dolaşan, sonu olmayan bir doku arz etmektedir. Göz, süsleme yüzeyinde bir çizgiye takılır ve sonsuzluk içinde döner dolaşır. İnsan böylece sonsuz bir bütün içinde olduğunu hisseder. Duvarlardan tavanlara, kubbelere, sütunlara bir monotonluk içinde tırmanan göz, mistik dokunun ancak bu şekilde olabileceğini düşünebilir. Bu mistik doku, aynı zamanda ebedi oluşun, ölümsüzlüğün bir formülü gibi gelir insana. Aynı zamanda da Tanrı'nın her yerde ve mekânsız olduğu görüşünü de açıklar (Turani, 1992, 253).

2.1.1.3. Kudret Kavramı

Osmanlı camilerinde yer ile göğün simgeleri dörtgen ile daire (kubbe) “vazgeçilmez bir beraberlik” kurarak evreni temsil ederler. Sultanların adına yapılan camiler görkemli ve anıtsaldır, fakat bu camiler hükümdarın dünyasal kudretinden çok, her şeyin üstündeki Tanrısal Güç'ün simgeleridir. Kubbenin merkezini oluşturduğu ve diğer mekânların kubbeye bağımlı olduğu aydınlık ve geniş iç mekânların sakinliğinde, Tanrısal düzen hissedilir (Özel, 1998, 41).

2.1.1.4. Ahiret Kavramı

Ahiret, yani insanların ölümünden, kıyametin vukuundan sonra neler olacağı, İslam'da şöyle açıklanır. İnsan, öldükten sonra tekrar dirilecek, dünyada yaptıklarından hesaba çekilecek, ceza veya mükâfat görecektir. Böylece insan, ölçülü, dengeli olmaya; iyi ve meşru şeyleri yapıp kötülüklerden kaçınmaya çalışır (Tümer – Küçük, 1997, 343). Ölüm, insanı karamsarlığa sevk eden korkunç bir olay değildir. Tam tersine o, insanı Yaratan'ına kavuşturan köprü, Mevlana'nın ifadesiyle kulan

sevgilisine kavuştuğu gerdek gecesidir. Bu en iyi türbelerde görülür. Onun içindir ki İslam türbeleri, mezarları ve mezar taşları, adeta Allah'ın Cemal sıfatının tezahür ettiği asude bir bahar ülkesidir. Böyle bir bakış açısının İslam sanatkârının kullandığı motiflere, renklere ve şekillere yansımaması mümkün müdür? Eğer İslam dini ölüme böyle bir nazarda bakmamış olsaydı İslam sanatı bu kadar huzur verici, mistik ve dinlendirici bir karakter kazanamazdı. Bunun renk olarak en iyi ifadesi de şüphesiz ki mavi ve yeşildir. Dinlendirici ve mistik özelliği sebebiyle bu renkler hem tabiatı hem Cennet'i en iyi şekilde dile getiren renklerdir (Çam, 2019, 97-98).

2.1.1.5. Dünya Kavramı

İslam duyarlılığı dünyayı geçici yönüyle algılamıştır. Böylece mimarlık abartılmış büyüklükten ve gösterişten kaçınmıştır. İslam mimarisi basit yapı malzemelerine bağlı kalmış ve enerji kaynağı olarak doğanın ışık ve rüzgâr gibi temel güçlerini kullanmıştır. El değmemiş doğanın dinginlik, uyum ve dirliğini camisinin ya da evinin avlusunda yeniden yaratarak doğayı kentin içine getirmiştir. (Nasr, 1982, 10-13). Bu dünyayı geçici ve bir rüya gibi algılayan sanatçı, sanatında bunu aksettirir. Bunun için İslam süsleme sanatlarında asma dalında güller karanfiller açabilir ya da bazı bitki motifleri (rumileri) kuş figürleri şeklini alabilir (Çam, 2019, 95-96).

2.1.1.6. Güzellik Kavramı

Mutluluk, ümit var ve neşeli olma gibi tavır ve duyguların renkli ve aydınlık dünyası bütün İslam sanatlarının ortak özelliklerini oluşturur. İslam dışı kültürlerin ve özellikle Hıristiyan Batı kültürünün insanı ümitsizliğe sevk eden, karanlık, kasvetli, dramatik boşluğunun aksine, bu örneklerin yansımaları biçim berraklığında ve kullanılan renklere ortaya çıkar (Cansever, 1997, 36).

İslam'ın, dünyada esas vazifesinin dünyayı güzelleştirmeye inanç, insanların yerleştikleri çevrelerin güzel çevreler olmasını gerektiriyordu. Amaç; güzel bir dünya meydana getirmek olunca bu şehirleri meydana getirenler cennetin parçalarını oluşturmaya çalıştılar (Cansever, 1997a, 137-138). Buradaki biçim zenginliği, insanı güzellikle karşı karşıya getiren ve güzelleştirilmiş dünyayı insanın yaşamasını amaç edinen bir tavrın eseridir. Allah'ın yarattığı her şeyin güzelliğine inanan Müslüman, bunların tevhidi bir yaklaşımla anlaşılmasını ve tesis ettiği değerler hiyerarşisi içerisinde her şeyi yerli yerine koyarak bir güzele erişilmesini amaç edinir (Cansever, 1994, 216). Yapının güzel olması, bir yandan belirli bir ihtiyacı karşılarken öte yandan dış biçimi, iç sınırları, boşlukları, rengi, yüzeylerinin dokusu ve ölçüleri, ışığı ve gölgesiyle de hoşla gitmesi ve insan beğenisini tatmin etmesi anlamına gelir (Kuban, 2019, 18).

2.1.1.7. Adalet Kavramı

“Her şeyi doğru yerine koymak” (adalet), İslam mimarisini tasarlamak için atılması gereken ilk adımdır. İslam mimarisi malzemeyi olduğu gibi, neyse o olarak kullanır; niteliklerini inkâr etmeden ve önemlerine aşırı vurgu yapmadan. Benzer

düşünceler teknolojilerin kullanımında da gözlemlenebilir. İslam mimarisinde malzeme ve teknolojiler kendi uygun yerlerinde kullanılmak zorundadır. “Yeryüzünde kibirlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin” (İsra, 37). Her şey, mimari eserin her unsuru bu bağlam içinde değerlendirilmeli, eserin bütünlüğü içindeki doğru konumuna oturtulmalı, böylece her tür fetişizmden kaçınılmalıdır (Cansever, 1997, 26-27). Eşitlik, öğelerin tek başına egemen olmasını önleyebilecek, her insana bir yer sağlayacak ve simetriyle tekrar egemen ilkeler olarak önerilebilecekti. Yüzey düzenlemeleri, bezemelerle yapıları maddeleşmekten uzaklaştırıcaktı (Porter, 1982, 18-20).

Şehir planında, zikzaklar, koruyucu kıvrımları helezon şeklinde olan büzölmeler arasında, insan bakışı tarafından zapt edilecek mekân yoktur; hiçbir şey ilk önce ev sahibinin veya orada oturanın zenginlik derecesini belli etmez. Dahası, zenginlerin ve fakirlerin evleri, ayırt edilemez bir karmakarışıklık içinde bulunurlar. Ancak girildiğinde evin içindeki lüks görülebilir; çünkü duvar bazen hazineler saklar ya da bütün ailenin yakınlarıyla birlikte bir araya sıkıştıkları barmaklarda saklı olan sefalet keşfedilir (Bammatt, 1987, 41-50).

İslam sanatçısı, tezyinî sanatlarda irrealist (tabiattan ve gerçeklerden uzaklaşmış) olmakla birlikte mimaride realist ve mantıklıdır. Bu, her şeyden önce bir eserin mutlaka pratik bir ihtiyaca cevap vermek için yapılması anlayışında kendisini gösterir. Tezyinî sanatlarda motifleri gerçeklerden uzak şekilleriyle çizmek ilave zamana ve masrafa mal olmaz. Hâlbuki mimaride gerçeklerden uzaklaşmak, fantezi ve mübalağaya kaçmak demektir. Bu ise hem ilave masrafı hem de zaman kaybını gerektirir. Böyle bir şey, İslam’ın “gösteriş yapmayınız ve mallarınızı saçıp savurmayınız” şeklindeki emirlerine aykırıdır. Bunu bilen İslam mimari ve ustası, mimari eserleri mantık kaidelerine uygun olarak yapmaya özen gösterir. İslam mimarisinin bu mantıklılık ve sadelik içinde ihtişam özelliği bilhassa Mimar Sinan’ın eserlerinde doruk noktasına erişmiştir. Gerçekten de İslam mabetlerinde Avrupa’nın Gotik kiliselerinde görülen teknik ve kullanım açısından fonksiyonu bulunmayan, sırf esere ihtişam kazandırmak için yapılmış mübalağalı unsurları bulmak mümkün değildir (Çam, 2019, 98-99).

2.1.1.8. Tevekkül Kavramı

Allah’a inanmak emniyet duygusunun kökenini oluşturur ve sanat formlarına çok-renklilik ve aydınlık, formların berraklığı, hareketlerin sükunu olarak yansır. Haşyet, takva, sabır, murakabe İslam mimarisini vücuda getiren unsurlardır ve mutlaka biçim berraklığı, kanaat ve derin bilinç ve sorumluluk şuuruyla sonuçlanır, yüceliği tezahür ettiren bir saygı duygusu yaratırlar (Cansever, 1997, 32-37).

2.1.1.9. Tevazu Kavramı

Ayetler, gösteriş, övünme veya Allah’ı unutturup sırf eğlence vesilesi olacak binaların yapılmasını hoş karşılamamaktadır. İslam dini binanın kendisine karşı değildir. Onun karşı olduğu şey, lüks, israf ve gösteriştir. O halde, israf ve gösteriş

olur düşüncesiyle camilerin çini, kalem işleri, oyma mermer Vs. ile tezyinîne karşı çıkmanın bir anlamı da yoktur. İslam iyi, güzel ve hak bir din ise bunun da aynı şekilde takdim edilmesi gerekir (Çam, 2019, 85-86). Sadelik bütün İslam kültürünün, bütün İslami ürünlerin ayrılmaz, değişmez bir temel özelliğidir. Zengin tezyinat şekillerinin sadelikten kopmayan bir niteliği vardır (Cansever, 1997a, 151).

2.1.1.10. Tutumluluk Kavramı

İslam mimarisinde iklim pasif metotlarla kontrol edilmiştir. Bu bağlamda dikkate alınan ölçüler, mimari ile karşılıklı ilişki içindedir ve onunla bütünleşmiştir. Sözelimi pencereler, soğuk iklimlerde ısı toplayıcıları olarak tasarlanırken, sıcak iklimlerde güneşin içeriye en az girmesini temin edecek şekilde tasarlanmıştır. Binaların dış kaplaması da iklime göre ayarlanan pasif metotlar tesis ederek iklim faktörlerini ayrıntılı olarak göz önünde bulundurmaktadır. Açıkçası, israf ve gereksiz masraflara İslam mimarisinde izin verilmez (Cansever, 1997, 30).

2.1.1.11. Mahremiyet Kavramı

Mahremiyet harem kavramıyla ilişkilidir. Harem ise “korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer” anlamına gelmektedir. Genelde İslam dini karşı cinsler arasındaki ilişkilerde aşırılıkları önlemek amacıyla bazı sınırlamalar getirmiştir. Bunun tarih içinde fiziki bir mekânda varlık kazanması haremlik şeklinde ifade edilmektedir (Özaydın – Bozkurt, 2005, 133).

Kafes, Türk-İslam mimarisinde mahremiyet duygusunun mekânsal anlamda karşılık bulduğu elemanlardan biridir. Gerek kamusal mekânlarda gerekse konutun mekânsal organizasyonunda kadın ve erkek ilişkisinin mahremiyet özelliklerini makro düzeyde yansıtan “haremlik-selamlık” gibi mekânsal düzenlerin yanı sıra , “kafes” gibi elemanter ölçekte yansıtan düzenlemeler de söz konusudur. Bu bağlamda kafes, mekânın iç-dış ilişkisini sağlayan pencere-kapı Vb. gibi elemanlarda görsel engel oluşturmaktadır. Özellikle İslam dininde kadının mahremiyet özellikleri açısından gerek toplantı yerlerinde gerekse konutun sokak pencerelerinde bu amaçla yapılmış zengin biçimleniş özellikleri taşıyan kafeslere rastlanmaktadır (Keleş vd., 2001, 91).

İncelemeye alınan vahdaniyet, beka, kudret, ahiret, dünya, güzellik, adalet, tevekkül, tevazu, tutumluluk ve mahremiyet kavramları Kur’an’daki ayetlere, literatüre, uzman kişilerle yapılan görüşmelere dayalı olarak, bu kavramlara ait alt kavramlar ve bu alt kavramların zıt kavramları belirlenerek aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: İslam Dininde Ele Alınan Kavramlardan Elde Edilen Alt Kavramlar

Kavramlar	Alt Kavramlar	Zıt Kavramlar		
Vahdaniyet	-birlik, teklik	-şirk, ortak koşmak, çoğulculuk		
Beka	-sonsuzluk -ölümsüzlük -sürekli, devamlılık -kalıcılık	-sonluluk -ölümlülük -bitimlilik, süreksizlik -geçicilik, fanilik		
Kudret	-güç, otorite	-güçsüzlük, kudretsizlik, acizlik		
Ahiret	-diriliş -mahşer (toplanma yeri) -hesap, sorgulama	-dünya		
	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">Cennet</td> <td>-benzersiz -güzellik, iyilik, mutluluk, muhabbet, sevgi -huzur -mükâfat -ebedi, kalıcı, sürekli, sonsuz, ölümsüz, devamlı hayat -sonsuz rahatlık -sevap -aydınlık, ferah, açık</td> </tr> <tr> <td>Cehennem</td> <td>-benzersiz -çirkinlik, kötülük, mutsuzluk -huzursuzluk, sıkıntı, üzüntü -ceza -ebedi, kalıcı, sürekli, sonsuz, ölümsüz, devamlı hayat -rahatsızlık -günah -karanlık, kasvetli -kapalı, sertlik, donukluk</td> </tr> </table>		Cennet	-benzersiz -güzellik, iyilik, mutluluk, muhabbet, sevgi -huzur -mükâfat -ebedi, kalıcı, sürekli, sonsuz, ölümsüz, devamlı hayat -sonsuz rahatlık -sevap -aydınlık, ferah, açık
Cennet	-benzersiz -güzellik, iyilik, mutluluk, muhabbet, sevgi -huzur -mükâfat -ebedi, kalıcı, sürekli, sonsuz, ölümsüz, devamlı hayat -sonsuz rahatlık -sevap -aydınlık, ferah, açık			
	Cehennem	-benzersiz -çirkinlik, kötülük, mutsuzluk -huzursuzluk, sıkıntı, üzüntü -ceza -ebedi, kalıcı, sürekli, sonsuz, ölümsüz, devamlı hayat -rahatsızlık -günah -karanlık, kasvetli -kapalı, sertlik, donukluk		

Dünya	-ölüm, sınırlı, sonlu olma, fanilik, geçicilik -imtihan, deneme -eğlence, oyun -düzen, denge, disiplin	-ebedilik -başıboşluk -gerçek -karmaşa
Güzellik	-cazip, çekici, hoş -sevimsizlik, sevecenlik, neşeli, keyifli -sevgi, aşk -bağlılık, hayranlık -muhabbet, barış -iyilik, hayır, yardım, bağış -topluluk, kaynaşma, birliktelik	-cazip olmayan, itici -sevimsizlik, iç karartıcı, loş -nefret -hainlik, ilgisizlik -düşmanlık, kin -kötülük, günah -yalnızlık
Adalet	-eşitlik, denge -sevgi, iyilik, hoşgörü -barış -doğruluk, dürüstlük -birlik, beraberlik, kardeşlik -emniyet, güven, emanet (sosyal ad.)	-eşitsizlik, dengesizlik -nefret, kötülük -savaş -yanlışlık -ayrılık, dağınıklık, düşmanlık, kaos -güvensizlik
Tevekkül	-güvenmek, dayanmak, sığınmak -sabır -baş eğme, boyun eğme, teslimiyet, kabullenme, razı olma -ümitli olma, şükretmek, iyimser olma, huzurlu olma	-güvensiz -sabırsız, tahammülsüz -isyankâr -ümitsizlik, karamsarlık, huzursuzluk, sıkıntılılık
Tevazu	-alçakgönüllülük, mütevazilik -sadelik, yalınlık, gösterişsizlik -hürmet, saygı -ılımlılık, yumuşaklık, sükûnet -huzur	-kibir, gurur -abartı, süslülük, gösteriş -saygısızlık -sertlik, gürültü -huzursuzluk
Tutumluluk	-tutumlu, idareli, hesaplı, ölçülü	-israf, savurganlık, aşırılık, müsriflik, ölçsüzlük

Mahremiyet	-gizlilik, saklılık, kapalılık	-açıklık
	-yasak	-serbest
	-sınır, bölme	-açıklık

2.1.2. Anlamsal Boyutta Türbe Yapı Türünde Alt Kavramların Oluşturulması

Türbe; ünlü kimselerin mezarı üzerine kurulan yapıdır (Hasol, 2017, 478). İslam'da anıtsal mezar yapısını belirtmek için kullanılan terimdir. Üzeri koni ya da piramit biçimli bir külahla örtülü olanlarına genelde kümbet denir. Türbelerin örtüsü ise genelde kubbedir (Keleş vd., 2001, 230). Türbeler ve kümbetler, İslamiyet'in getirdiği ilkelerin etkisiyle değil, İslamiyet'ten önceki Türk geleneklerinin korunması sonucu ortaya çıkmıştır. Erken İslam mimarisinde, Kubbet-el Süleybiye (862) gibi, bir örneğin var olmasına rağmen (zaten bu mezar anıt da Türk ve Bizans etkilerine dayanır), İslamiyet'ten sonraki Türk mezar anıtlarının öncüleri kurganlar, çadırlar, stupalardır. İslamiyet'ten sonraki Asya Türk mimarisinde mezar anıtları kümbet ve türbe olmak üzere iki tiptir. Kümbetler genellikle iki katlı ve konik çatılıdır. Bazen konik çatının altında başka bir kubbe kabuğu yer alır. Mumyalık (veya cenazelik) denilen alt kat, kurganları hatırlatırcasına kısmen ya da tamamen toprak altında kalır. Kümbetler daha çok çokgen ve silindirik biçimdedir (Çoruhlu, 2000, 15). Türbe, İslam coğrafyasında daha çok Türkler ve İranlıların egemen olduğu coğrafyalarda yaygındır. Bunda İslam ulemasının, mezar üzerine türbe inşa edilmesini doğru ve makbul görmemesinin rolü büyük olmalıdır (Can – Gün, 2017, 74).

Türbeler ait oldukları mimarlığın geleneklerine ve buldukları yörede kullanılan yapı malzemesine göre tuğladan ya da taştan yapılmıştır. Tuğla kubbeler, örgüde yapılan düzenlemelerle, sırlı renkli tuğlaların kullanılmasıyla, bazen de çiniyle kaplanarak bezenmiştir. Plan düzeni bakımından tek mekânlı yapılarıdır. Bu mekân kare, çokgen ya da daire planlı olarak düzenlenmiştir. Türbeler genelde tek katlıdır. Giriş kapısı, çoğunlukla bezemenin yoğunlaştığı bir öge olarak ele alınır. Osmanlı türbelerinin bazısında kapının önünde bir giriş sundurması ya da saçağı bulunur. Pek çok örnekte, pencerelerle aydınlatılan iç mekân da bir de mihrap bulunur. İlk özgün Osmanlı Türbesi Bursa'daki I. Bayezid Türbesi'dir. Yeşil türbe daha çok çinileriyle önem taşır. Klasik dönemin önemli mezar yapıları ise İstanbul'daki Şehzade Mehmet Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan Türbeleri sayılabilir (Keleş vd., 2001, 230).

Arzu Kalın'ın 1997 yılında yaptığı tez çalışmasında gerçekleştirdiği ankette, ankete katılanlar tarafından mezarlık, ankette sunulan ikili kavram çiftlerinden, negatif kavram yönünde algılanan bir mekân olarak belirlenmiştir. Hüzün, ölüm ve durgunluk mezarlığı tanımlayan en önemli negatif kavramlar olarak ortaya çıkmıştır. Güçsüzlük, sönüklük ve mutsuzluk, negatif etkiyi arttıran diğer kavramlar olarak saptanmıştır. Aynı çalışmada türbelerde ise belirlenen ikili kavramlardan pozitif kavramların seçildiği görülmüştür. Buna göre bu çalışmada türbenin en fazla çağrıştırdığı kavramlar kudret, görkem ve dayanıklılık olarak belirlenmiştir (Kalın, 1997, 83).

2.1.3. Anlamsal Boyutta Literatürde Yer Alan Duygusal Tepki Kavramlarına Göre Alt Kavramların Oluşturulması

Duygusal Tepki Kavramları adı altında, Michelson'un “*Çevresel Tasarım İçinde Davranışsal Araştırma Metotları*” adlı kitabında yer alan sıfat çiftleri ile Ertürk'ün “*Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma*” adlı doktora tezinde yer alan sıfat çiftlerinden (Ertürk, 1984, 104) elde edilmiştir.

2.2. Anlamsal ve Dizimsel Boyutlarda Kavramlar-İlkelerin Belirlenmesi

İslam dininde yer alan incelemeye alınan temel kavramların Klasik Osmanlı Dönemi Mimar Sinan'ın tasarladığı türbelere ait eserler üzerinde aranması ve bu kavramların göstergelerinin belirlenmesinde anlamsal boyutta kavramlardan ve dizimsel boyutta da temel tasar ilkelerinden yararlanılmıştır. Anlamsal boyutun irdelenmesinde; incelemeye alınan kavramların literatüre dayalı olarak Kur'an'daki ayetlerle, uzman kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda belirlenen alt kavramlardan, ele alınan türbe yapısına ait elde edilen alt kavramlardan ve literatürde yer alan duygusal tepki kavramları arasından konuyla ilgili olan 34 alt kavram ele alınmıştır (Çakıroğlu, 2006, 140). Dizimsel boyutunun irdelenmesi; temel tasar ilkeleri (simetri, egemenlik, ritim, denge, zıtlık, koram, uygunluk, birlik) altında yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Anlamsal ve Dizimsel Boyutlarda Kavramlar-İlkeler

ANLAMSAL BOYUT		
İncelenen Alt Kavramlar		
Birlik, teklik	Eşitlik, denge	Etkili, tesirli, iddialı
Şirk, ortak koşmak, çoğulculuk	Eşitsizlik, dengesizlik	Etkisiz, tesirsiz, iddiasız
Ebedilik, ölümsüzlük, kalıcılık	Şaşırtıcı	Sınır, bölme
Geçicilik, ölümlülük, sonluluk	Net, anlaşılır, belirgin	Açıklık
Sonsuzluk	Güvenmek, dayanmak, sığınmak	Hürmet, saygı
Sonluluk	Güvensiz	Saygısızlık
Devamlılık, süreklilik	Gizlilik, saklılık, kapalılık	Dinamik
Bitimlilik, süreksizlik	Açıklık	Düz, sıkıcı, monoton
Güç, otorite	Kutsal, dinsel, ruhani	Dayanıklılık
Güçsüzlük, acizlik	Kutsal olmayan	Dayanaksızlık
Güzellik, iyilik, sevgi, saygı, mutluluk	Sevap	Mistik, gizemli
Çirkinlik/kötülük/mutsuzluk	Günah	Gizemli değil
Huzur, huzur verici, dinlendirici	Doğruluk, dürüstlük	Ritmik, uyumlu
Huzursuzluk, huzursuz edici	Yanlışlık	Aritmik, uyumsuz

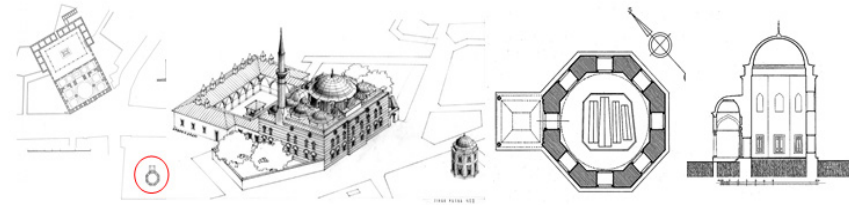
Yalın, kolay anlaşılır	Emniyet, güven, emanet	Davetkâr, davet edici					
Kompleks, çok parçalı, anlaşılması güç	Emniyetsiz, güvensiz	İtici					
Aydınlık, ferah, açık	Alçakgönüllülük, mütevazılık	Ağır					
Karanlık, kasvetli, kapalı	Kibir, gurur	Hafif					
Boyun eğmek, teslim olmak	Gösterişsizlik	Armoni, ahenkli					
İsyankâr	Gösterişlilik, süslülük, abartı	Ahenksiz					
Disiplin, düzen, denge	Serbest mekân, sınırsız, boşluk	Yüksek					
Karmaşa	Sınırlı, çevrelenmiş mekân	Alçak					
Yönlenme							
Uzaklaşma							
DİZİMSEL BOYUT							
Temel Tasar İlkeleri							
Simetri (Bakışım)	Egemenlik	Ritim (Tekrar)	Denge	Zıtlık	Koram	Uygunluk	Birlik

2.3. İncelemeye Alınan Türbe Örnekleri

Çalışmada; Klasik Osmanlı Dönemi Mimar Sinan tarafından tasarlanan İstanbul ilinde bulunan 5 türbe incelenmiştir.

1-Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi (Sekizgen Gövdeli Türbe, İstanbul, 1546)

Şekil 1: Vaziyet Planı (Ülgen,1944), Perspektif (URL 1), Plan, Kesit (Ülgen, 1944)

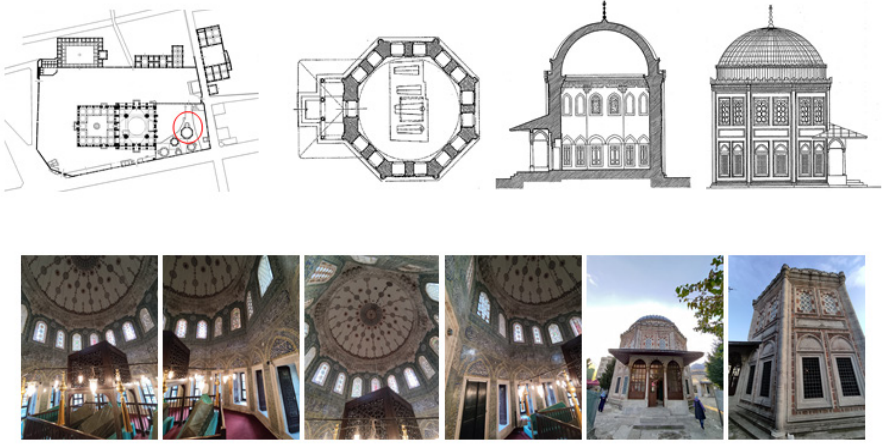

Fotoğraf 1: Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi İç ve Dış Mekân Görseleleri (Türker, 2021)

Kesme taştan, sade sekizgen gövdeli, sağır kubbe örtülü türbedir. Sadece iki kat pencereler düzgün silmesiz cepheleri canlandırıyor. Önünde revak da aynı sadeliktir. Büyük deniz kahramanının hiçbir süslemesi olmayan çok mütevazı türbesi sadece hatlarının olgun nispetleri ile ifadesini bulmuştur (Aslanapa, 1986, 590). Revak tonozunun ve ana kubbe yuvarlağının içlerinde kalem işi nakışlar bulunan türbenin iç duvarları bezemesizdir. Bu haliyle iyi oranlara sahip fakat yalın ve ayırıcı bir özelliği bulunmayan bir eser olarak karşımıza çıkar (Kuran, 1988, 224-239).

2- Şehzade Mehmet Türbesi (Sekizgen Gövdeli Türbe, İstanbul, 1548)

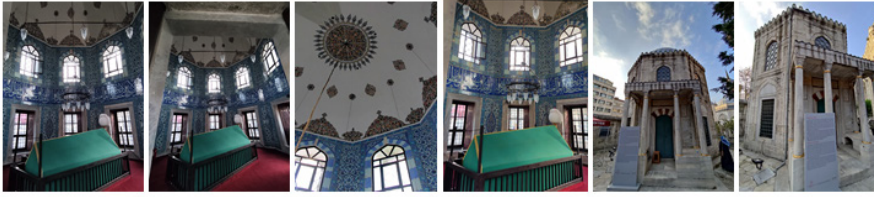
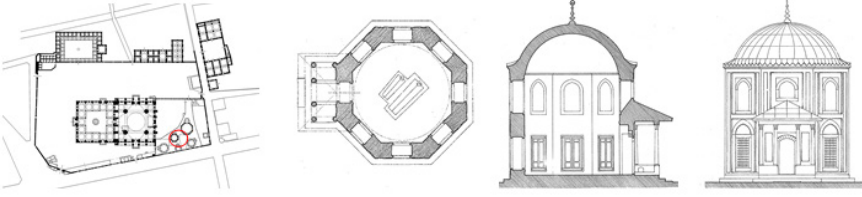
Şekil 2: Şehzade Külliyesi Vaziyet Planı, Plan, Kesit, Görünüş (Ülgen, 1944)

Fotoğraf 2: Şehzade Mehmet Türbesi İç ve Dış Mekan Görselleri (Türker, 2021)

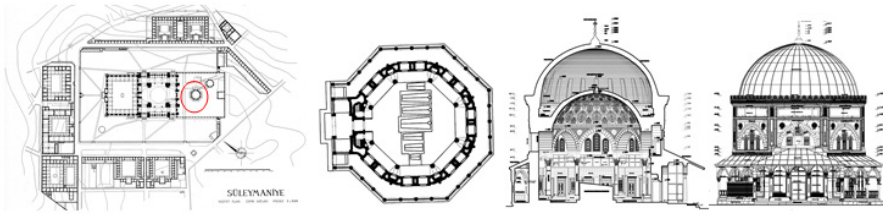
Sekizgen bir gövde üzerine yivli bir kubbe ile örtülen türbe, dıştan renkli taş süslemeler, içten eşsiz güzellikte çinilerle süslenmiştir (Aslanapa, 1996, 68). Çinileri ile genç yaşta ölen şehzade için adeta cennetten bir köşeyi hayal ettirmektedir (Aslanapa, 1993, 288). Alt ve üst pencereleri arasındaki koyu yeşil mermerden ayet levhaları, bir aşırı uzun ve kısa kırmızı taş bordürleri, taş ve tuğladan geçmeli pencere söveleri, yeşil ve pembe somakiden revak sütunları, kapısının iki yanında bulunan çini panoları, iç duvarları kubbe eteğine kadar çepeçevre kaplayan çiniler ve kubbenin içini bezeyen malakâri nakışlarla renkli bir mimari ortaya koyar (Kuran, 1988, 224-239).

3- Şehzade Rüstem Paşa Türbesi (Sekizgen Gövdeli Türbe, İstanbul, 1562)

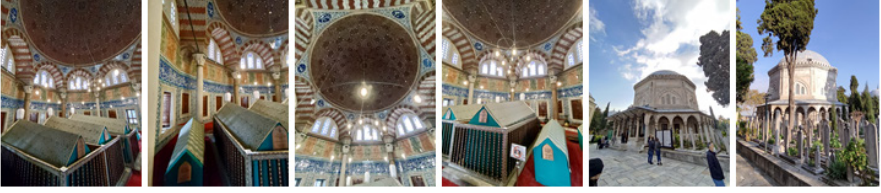
Şekil 3: Şehzade Külliyesi Vaziyet Planı, Plan, kesit, görünüş (Ülgen, 1944)**Fotoğraf 3:** Şehzade Rüstem Paşa Türbesi İç Mekân GörSELLERİ (Türker, 2021), İç Mekân Kubbe Detayı (URL 2) ve Dış Mekân GörSELLERİ (Türker, 2021)

Rüstem Paşa 1561'de vefat edince, onun için Mimar Sinan, Şehzade Cami haziresinde önü revaklı sade sekizgen bir türbe yapmış, fakat içini devrinin en seçme çinileri ile kaplatmıştır. Türbedeki çinilerin bu ölçüde ve zenginlikte bir benzeri yoktur (Aslanapa, 1986, 259). İçerisi bir mavi çini müzesini andırmaktadır. Türbe içerisini iki sıra pencereler aydınlatır. Kubbesi de kalem işleriyle süslüdür (Bayrak, 1982, 334).

4- Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (Sekizgen Gövdeli Türbe, İstanbul, 1567)

Şekil 4: Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı (Ülgen, 1944), Plan (Kuban, 2017, 109), Kesit, Görünüş (URL 3)

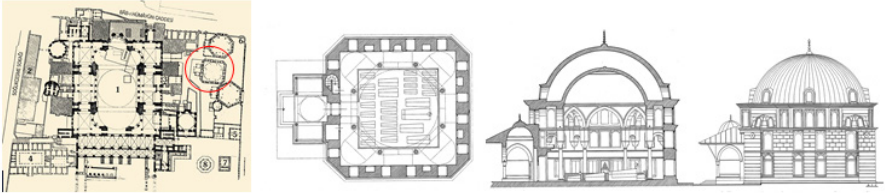

Fotoğraf 4: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi İç ve Dış Mekân Görselleri (Türker, 2021)

Süleymaniye Camii ile birlikte yapılmayıp ölümünden sonra oğlu II. Selim tarafından yaptırıldığı anlaşılan türbe Süleymaniye Camii'nin uzunlamasına eksenini üzerinde, caminin kible duvarının önünde bulunur. Köşeleri pahlanmış sekizgen gövdeli bir yapıdır. Sekizgen gövdenin dışı bir galeriyle çepeçevre sarılmış, içeride de pahlı köşelerin önüne yerleştirilen sekiz somaki sütun ile duvarların önünde bir iç galeri oluşturulmuştur. İç kubbe sütunlara, dış kubbe beden duvarlarına oturur (Kuran, 1988, 224-239). Dıştan kemerlerle etrafını çeviren 29 sütunlu bir revakla bütün diğer türbelerden farklı bir özellik kazanmaktadır. Altta süslü sütunlar mızraklı nöbetçiler gibi türbeyi çevreliyor (Aslanapa, 1986, 591).

5- Sultan Selim II Türbesi (Köşeleri Pahlı Sekizgen Türbe, İstanbul, 1577)

Şekil 5: Ayasofya Külliyesi Vaziyet Planı(URL 4), Plan, Kesit, Görünüş (Ülgen, 1944)

Fotoğraf 5: Sultan Selim II Türbesi İç ve Dış Mekân Görselleri (Türker, 2021)

3. Bulgular ve İrdeleme

Literatüre dayalı olarak dini mimariyi etkileyen kavramlar içinden seçilen 11 dini kavramın ele alınan örnekler üzerinde anlamsal ve dizimsel boyut analizleri yapılmıştır. Dini kavramlar, anlamsal boyut başlığında kavramlar açısından, dizimsel boyutta ise temel tasar ilkeleri açısından irdelenmiştir.

İncelenen tüm örneklerde dizimsel boyutta ele alınan temel tasarım kavramlarından simetri, egemenlik, ritim, denge, zıtlık, uygunluk ve birlik görülür. Plan, cephe ve kesitte mekânsal kurgu, yapısal kurgu ve süslemelerde simetri vardır. Türbeler, külliyelerin içinde olsun ya da olmasın, formu büyük ya da küçük olsun, konumlanışları ve iç mekân kompozisyonu ile egemenlik sağlar. Cephede ve iç mekânda tekrarlanan pencere, kemer ve süslemelerle ritim oluşmuştur. Tasarı öğeleri (ölçü, renk, doku, değer, aralık, hacim, mekân, biçim, yön, oran, doku, ışık ve gölge) ve yapısal strüktürde tekrar ilkelerinin kullanılmasıyla oluşan bütünlük sonuçta bir denge kavramını ortaya koymaktadır. İncelenen türbelerde düşey ve yatay elemanlarda, boşluklarda, plan kurgusundaki köşe ve kubbedeki eğrisel formlarda heyecan ve canlılık veren zıtlık oluşturulmuştur. Uygunluk, benzer biçimler kullanılan pencereler, kapılar, cephe elemanları, benzer doğrultular, birbirine yakın ölçüler, yalnız sıcak veya yalnız soğuk renkler ve onların tonlarıyla oluşturulan renk kompozisyonları Vb. ile sağlanmıştır. Ayrıca, diğer binalarla arasındaki mesafe, ölçü, biçim, doku, renk gibi öğeler bakımından benzerliğiyle, yerleşimiyle de uygunluk oluşturur. Yukarıda ifade edilen uygunluk, egemenlik ve zıtlık kavramları ile türbelerde birlik kavramına gidilmiştir. Ayrıca, statik, dinamik ve üslup anlamında da birlik sağlanmıştır.

İncelenen örneklerde kavramları oluşturan alt kavramların türbelere göre anlamsal ve dizimsel analizleri aşağıda ifade edilmiştir (Tablo 3-13).

3.1. Vahdaniyet kavramı

Merkezi plan şeması ile orta mekan kubbe ile bütünleşerek (Barbaros, Şehzade Mehmet, Rüstem Paşa Türbeleri) birliğe merkezi plan şeması ile sekiz sütunun üzerinde bir iç kubbe, duvarların üzerinde ise dış kubbe yükselerek kubbe formu ile bütünleşerek (Süleyman Türbesi) birliğe, köşeleri genişçe pahlanmış kübik gövdenin üzerinde yükselen kasnağın kubbe ile örtülmesiyle (II. Selim Türbesi) birliğe varır. Kubbe formu ile her varlığın hep ondan geldiği ve ona dönecek olması (Cem idraki) birlik ve boyun eğme anlamlarına gelir. Kubbe yapıya gizemli bir boşluk etkisi yardımıyla kutsal bir hava vermektedir. Kubbe ve dikkatin yoğunlaştığı merkezde yer alan sanduka ile hayatın geçiciliği karşısında Allah'a boyun eğme, teslim olma duygularıyla tevhide varılır. İç mekândaki geometrik soyut süslemeler, cephedeki pencereler, ritmik olduğu kadar düzenli bir doku arz eder.

Tablo 3: Vahdaniyet Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar		Türbe Örnekleri				Temel Tasar İlkeleri		Türbe Örnekleri			
Birlik, teklik						Simetri					
Boyun eğmek, teslim olmak						Egemenlik					
Disiplin, düzen, denge						Ritim					
Serbest mekan, sınırsız, boşluk						Denge					
Mistik, gizemli						Zıtlık					
Ritmik, uyumlu						Koram					
Kutsal, dinsel, ruhani						Uygunluk					
						Birlik					

3.2. Beka Kavramı

Kullanılan taş malzeme ile ebedi bir görüntü sergilenmiştir. Sanat eserindeki şekil ve figür, tabiatı olduğu gibi taklit etmeden realizmden şiddetle kaçarak soyutlaşmış, böylece dünyadan uzaklaşarak tabiatüstü kavramlar hatırlatılmıştır; Allah'ı madde âleminin ötelinde aramaya çalışan, seyredenleri sonsuzluk ve gerçek âleme (mistik) götürmeyi amaçlayan atmosfer geniş, yüksek mekânı kubbe ile örterek oluşturulmuştur. Duvarlarda geometrik soyut süslemeler, paralel, simetrik, diyagonal, iç içe, dolaşan şeritler ve cephedeki aynı form ve büyüklükteki pencereler, kemerler ritmik olduğu kadar sürekli tekrarıyla sonu olmayan (sonsuzluk, süreklilik) bir doku arz ederler. Kubbe sonsuzluğu tanımlarken, yapıdaki simetri disiplini işaret eder.

Tablo 4: Beka Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar		Türbe Örnekleri				Temel Tasar İlkeleri		Türbe Örnekleri			
Ebedilik, ölümsüzlük, kalıcılık						Simetri					
Sonsuzluk						Egemenlik					
Süreklilik, devamlılık						Ritim					
Disiplin, düzen, denge						Denge					
Mistik, gizemli						Zıtlık					
Ritmik, uyumlu						Koram					
						Uygunluk					
						Birlik					

3.3. Kudret Kavramı

Sekizgen planlı tek bir mekân, kullanılan taş malzemenin ağır görünüşü ile dayanıklılığın sembolü gibidir. Merkezi kubbe ile ölen kişinin otoritesini vurguladığı gibi tek bir noktaya odaklama başarısı etkili olabilmenin bir göstergesidir. Geniş ve yüksek bir yapı olması sebebi ile de kudretin göstergesidir.

Tablo 5: Kudret Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar			Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri			Türbe Örnekleri		
Güç, otorite						Simetri					
Etkili, tesirli, iddialı						Egemenlik					
Ağır						Ritim					
Yüksek						Denge					
Dayanıklılık						Zıtlık					
						Koram					
						Uygunluk					
						Birlik					

3.4. Ahiret Kavramı

Kullanılan taş malzeme ile ebedi bir görüntü sergilenmiştir. Mekânda, mistik havayı soluyan insan, gerçek dünyadan uzaklaşır. Bu uzaklaşma ile öte dünya, ebedilik idrakine varır. Sekizgen planlı geniş ve yüksek yapıdaki netlik, korunaklı görüntüsü ile bir gücün koruması altında olduğu hissiyle huzur hissedilir. Kubbe eteğine kadar duvarları kaplayan çok renkli sır tekniğinde çinileri ile matem havasından uzak, cenneti andıran renkli sakin (dinlendirici) bir atmosfer vardır (Şehzade Mehmet Türbesi). İçerisi bir mavi çini müzesini andıran Rüstem Paşa Türbesinde; hem devrinin en kaliteli çinileri hem de kalem işleri ve yazılarla süslenmiş Süleyman Türbesinde; iç mekânda, alt sıra pencerelerin arası çini ile pencere üstü ise çepeçevre çini yazılarla bezeli, kubbesi de kalem işleriyle süslü II. Selim Türbesinde de dinlendirici atmosfer hissedilir. Mekânın işlevi gereği, yapılan ziyaretle ölen kişiye saygı, dua ile Allah katında sevap alma anlayışı vardır. Dışa kapalı olmayan pencereli, ışıklı kütleleriyle aydınlıktır.

Tablo 6: Ahiret Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut					Dizimsel Boyut				
Kavramlar	Türbe Örnekleri				Temel Tasar İlkeleri	Türbe Örnekleri			
Ebedilik, ölümsüzlük, kalıcılık					Simetri				
Güzellik, iyilik, sevgi, saygı, mutluluk					Egemenlik				
Huzur, huzur verici, dinlendirici					Ritim				
Sevap					Denge				
Aydınlık, ferah, açık					Zıtlık				
					Koram				
					Uygunluk				
					Birlik				

3.5. Dünya Kavramı

Türbelerde, kapıdan geçilince, geniş ve yüksek mekânda ilk anda sandukayla çekilen dikkatle geçicilik, ölümlülük hissedilir. Mistik havayı soluyan insan dünyadan uzaklaşır. Bu dünyanın geçici olduğu idraki ve imtihanında olma bilincine varır. Mekânda figürlerin kullanılmaması, herhangi bir nesnenin yüceltilmemesi, ilahi birtakım sıfatlara sahipmiş gibi gösterilmemesi, mekândaki netlik, simetri, pencerelerdeki tekrar ile sonsuz bir bütün, disiplin, düzen, denge içinde bulunduğu hissi verilir.

Tablo 7: Dünya Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut					Dizimsel Boyut				
Kavramlar	Türbe Örnekleri				Temel Tasar İlkeleri	Türbe Örnekleri			
Geçicilik, ölümlülük, sonluluk					Simetri				
Disiplin, düzen, denge					Egemenlik				
					Ritim				
					Denge				
					Zıtlık				
					Koram				
					Uygunluk				
					Birlik				

3.6. Güzellik Kavramı

Ölüm, insanı “Yaratanına kavuşturan köprü”dür. Türbelerde, adeta Allah’ın cemal sıfatı tezahür etmiş, motiflere, renklere ve şekillere yansımıştır. Ölüme böyle bir bakış mekânın huzur verici, mistik ve dinlendirici bir karakter kazanmasına neden olmuştur. Sade sekizgen gövde üzerine kubbe örtüsü ve girişteki tek gözlü, iki sütunlu kubbeli sade revakıyla (Barbaros Türbesi); sekizgen gövdeli, yivli kubbeli ve renkli taş süslemeli, çinileriyle (Şehzade Mehmet Türbesi); iç mekândaki çiniler, kubbedeki kalem işleri süslemesiyle (Rüstem Paşa Türbesi); simetrik, göz alıcı renklere, ince ve değişen şekillere dayanan süslemeleriyle (Süleyman Türbesi); bir renk cennetini andıran duvarları renkli ve geometrik motiflerle süslü çinilerle bezenmiş yapısıyla (II. Selim Türbesi) seyirciye güzellik boyutunu gösterir. Türbeler, dışa kapalı olmayan pencere, ışıklı kütleyle aydınlıktır. Süleyman ve II. Selim türbelerinde revaklı giriş, çokgen plandan kubbeye geçiş ve iç mekândaki sandukalar etrafındaki kubbeyi taşıyan sütun ve kemerler, farklı boyutlar ve yükseklikler ile dinamik bir ortam sunmaktadırlar.

Tablo 8: Güzellik Kavramının Anlamsal Boyut ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar		Türbe Örnekleri				Temel Tasar İlkeleri		Türbe Örnekleri			
Güzellik, iyilik, sevgi, saygı, mutluluk						Simetri					
Huzur, huzur verici, dinlendirici						Egemenlik					
Aydınlık, ferah, açık						Ritim					
Yalın, kolay anlaşılır						Denge					
Dinamik						Zıtlık					
						Koram					
						Uygunluk					
						Birlik					

3.7. Adalet Kavramı

Kullanılan taş malzeme ile ağır formuyla saygılı, emniyetli, güven verici, huzurlu bir etki yaratılmıştır. Zengin ya da fakir, güçlü ya da zayıf bütün inananlar ayırım yapmadan ziyaret edebilmektedir (eşitlik). “Her şeyi doğru yerine koymak” (adalet) düşüncesi ile yapılanlar dini hakikatler ve kanunlara göre doğru yere koyulmaktadır (doğruluk). Cephede ve iç mekânda sağlanan denge ile huzur sağlanır. Formdaki netlik, biçimlerin anlaşılır olması, cephede oluşan pencereler, kemerlerle yapılan tekrarlarla (ritmik, ahenkli, eşitlik), dış ve iç mekânda renk cennetini andıran (güzellik) süslemelerle adalet kavramı görülür.

Tablo 9: Adalet Kavramının Anlamsal Boyut Tablosu ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar			Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri			Türbe Örnekleri		
Eşitlik, denge						Simetri					
Doğruluk, dürüstlük						Egemenlik					
Emniyet, güven, emanet (sosyal ad.)						Ritim					
Disiplin, düzen, denge						Denge					
Ritmik, uyumlu						Zıtlık					
Ağır						Koram					
Güzellik, iyilik, sevgi, saygı, mutluluk						Uygunluk					
Huzur, huzur verici, dinlendirici						Birlik					
Net, anlaşılır, belirgin											
Armoni, ahenkli											

3.8. Tevekkül Kavramı

Mimari formun yalın, yüksek, güçlü etkisi altında güven duygusuyla mekânda huzur hissedilir. Ölen kişinin otoritesinin, ayrıca hayatın geçiciliği, ölümlülüğünün vurgulandığı (boyun eğme) yapıda denge, ahenk ve tekrarlarla, ayrıca merkezdeki sandukaya göre yönelme ve dolayısıyla da biçimlenme ile elde edilmiştir. Mekândaki boşluk ve iç mekândaki birbirini takip eden sona ermeyecekmiş gibi devam eden süslemeyle, mimari elemanlarla sonsuzluğu hisseden kişi Allah'a yönelir (yönelme) ona sığınır. Yapı dış cephedeki revaklı giriş saçağıyla davet edicidir.

Tablo 10: Tevekkül Kavramının Anlamsal Boyut Tablosu ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar			Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri			Türbe Örnekleri		
Güvenmek, dayanmak, sığınmak						Simetri					
Boyun eğmek, teslim olmak						Egemenlik					
Huzur, huzur verici, dinlendirici						Ritim					
Yönlenme						Denge					
Davetkar, davet edici						Zıtlık					
						Koram					
						Uygunluk					
						Birlik					

3.9. Tevazu Kavramı

Sekizgen planlı mekânın üzerinin tek bir kubbe ile örtülmesiyle mekânda hissedilen netlik yapının sade ve yalın hissedilmesini sağlar. Yapıdaki süslemeler gözü rahatsız etmeyecek (yalın) şekilde mekânda yer almaktadır. Mekândaki boşluk hissi, biçim berraklığı insanda bir güce, otoriteye karşı hürmet ve saygı duygusunu uyandırır. Dış cephedeki revaklı giriş saçağıyla davet edicidir. Mimari formun yalın, yüksek, güçlü etkisi altında mekânda huzur hissedilir. Cephede oluşan pencereler, kemerlerle yapılan tekrarlarla yapı ahenk içindedir. Sadece Barbaros türbesinde gösterişsizlik, alçakgönüllülük kavramları; mekânların yalın, sade, anlaşılır olması ile aşırı süslemeye gidilmemesi ile görülür. Diğer türbeler dönemin gücünün ve otoritesinin göstergesi olarak gösterişlidir ve alçakgönüllülükten uzaktır.

Tablo 11: Tevazu Kavramının Anlamsal Boyut Tablosu ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut						Dizimsel Boyut					
Kavramlar			Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri			Türbe Örnekleri		
Hürmet, saygı						Simetri					
Huzur, huzur verici, dinlendirici						Egemenlik					
Net, anlaşılır, belirgin						Ritim					
Yalın, kolay anlaşılır						Denge					
Davetkâr, davet edici						Zıtlık					
Armoni, ahenkli						Koram					
Gösterişsizlik						Uygunluk					
Alçakgönüllülük, mütevazilik						Birlik					

3.10. Tutumluluk Kavramı

Yalın, kolay anlaşılabilir ölçülü, dengeli görüntüsüyle tutumluluk sergilemiştir. Sadece Barbaros türbesinde gösterişsizlik; mekânların yalın, sade, anlaşılır olması ile aşırı süslemeye gidilmemesi ile görülür.

Tablo 12: Tutumluluk Kavramının Anlamsal Boyut Tablosu ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut					Dizimsel Boyut				
Kavramlar		Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri		Türbe Örnekleri		
Yalın, kolay anlaşılır					Simetri				
Gösterişsizlik					Egemenlik				
					Ritim				
					Denge				
					Zıtlık				
					Koram				
					Uygunluk				
					Birlik				

3.11. Mahremiyet Kavramı

İç mekânda insanların ziyaretlerini huzurlu bir şekilde yapmalarına imkân verecek şekilde yapı pencere sayısı ve büyüklükleri ile ve bazen de kafesleme (gizlilik) yapılarak mahremiyet sağlanmıştır. Ana mekâna geçmeden önce ayakbağların çıkarıldığı girişle mekân ayrılmıştır (sınır, bölme). Sandukaların merkezde yer alarak etrafının sütunlarla çevrelenerek (Süleyman ve II. Selim Türbeleri) bazılarında sadece oluşturulan çevrelenmiş mekânla (Barbaros, Mehmet, Rüstem Türbeleri) yapı sınırlandırılmıştır (sınırlı, çevrelenmiş mekân).

Tablo 13: Mahremiyet Kavramının Anlamsal Boyut Tablosu ve Dizimsel Boyut Tablosu

Anlamsal Boyut					Dizimsel Boyut				
Kavramlar		Türbe Örnekleri			Temel Tasar İlkeleri		Türbe Örnekleri		
Gizlilik, saklılık, kapalılık					Simetri				
Sınır, bölme, ayırma					Egemenlik				
Huzur, huzur verici, dinlendirici					Ritim				
Sınırlı, çevrelenmiş mekân					Denge				
					Zıtlık				
					Koram				
					Uygunluk				
					Birlik				

Ele alınan İslam dinindeki vahdaniyet, beka, kudret, ahiret, dünya, güzellik, adalet, tevekkül, tevazu, tutumluluk ve mahremiyet kavramlarına ait alt kavramlar ve alt kavramların ilişkili olduğu temel tasar ilkeleri aşağıda ifade edilmiştir.

Vahdaniyet kavramı

Birlik/Teklik -Birlik

Boyun Eğmek/Teslim Olmak - Egemenlik

Disiplin/Düzen/Denge-Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

Serbest Mekân/Sınırsız/Boşluk -Simetri, Egemenlik, Ritim

Mistik/Gizemli -Egemenlik, Uygunluk, Birlik

Ritmik/Uyumlu -Ritim, Uygunluk, Birlik

Kutsal/Dinsel/Ruhani-Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, vahdaniyet kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden birlik ve uygunluk en çok görölmüştür.

Beka kavramı

Ebedilik/Ölümsüzlük/Kalıcılık-Egemenlik, Uygunluk, Birlik

Sonsuzluk - Egemenlik, Uygunluk, Birlik

Sürekliyet/Devamlılık - Ritim, Uygunluk

Disiplin/Düzen/Denge- Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

Mistik/Gizemli - Egemenlik, Uygunluk, Birlik

Ritmik/Uyumlu- Ritim, Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, beka kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görölmüştür.

Kudret kavramı

Güç/Otorite-Egemenlik, Zıtlık, Birlik

Etkili/Tesirli -Egemenlik, Zıtlık, Birlik

Ağır - Egemenlik, Zıtlık, Birlik

Yüksek-Egemenlik, Zıtlık, Birlik

Dayanırlılık-Egemenlik, Uygunluk

İncelenen türbe örneklerinde, kudret kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden egemenlik, zıtlık ve birlik en çok görölmüştür.

Ahret kavramı

Ebedilik/Ölümsüzlük/Kalıcılık- Egemenlik, Uygunluk, Birlik

Güzellik/İyilik/Sevgi/Saygı/Mutluluk-Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici -Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik
Sevap-Uygunluk, Birlik

Aydınlık/Ferah/Açık -Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, ahiret kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görülmüştür.

Dünya kavramı

Geçicilik/Ölümlülük/Sonluluk -Zıtlık, Uygunluk, Birlik

Disiplin/Düzen/Denge-Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, dünya kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görülmüştür.

Güzellik kavramı

Güzellik/İyilik/Sevgi/Saygı/Mutluluk-Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici -Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Aydınlık/Ferah/Açık-Uygunluk, Birlik

Yalın/Kolay Anlaşılır -Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Dinamik-Egemenlik, Zıtlık

İncelenen türbe örneklerinde, güzellik kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görülmüştür. Simetri, ritim ve denge de görülen alt kavramla ilişkili temel tasar ilkeleridir.

Adalet kavramı

Eşitlik/Denge-Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

Doğruluk/Dürüstlük-Simetri, Uygunluk, Birlik

Emniyet/Güven/Emanet- Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

Disiplin/Düzen/Denge- Simetri, Denge, Uygunluk, Birlik

Ritmik/Uyumlu-Ritim, Uygunluk, Birlik

Ağır-Egemenlik, Zıtlık, Birlik

Güzellik/İyilik/Sevgi/Saygı/Mutluluk-Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge,

Uygunluk, Birlik

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici-Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik
Net/Anlaşılır/Belirgin-Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik
Armoni/Ahenkli-Ritim, Uygunluk

İncelenen türbe örneklerinde, adalet kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görülmüştür. Simetri ve denge de görülen alt kavramla ilişkili temel tasar ilkeleridir.

Tevekkül kavramı

Güvenmek/Dayanmak/Sığınmak- Denge, Uygunluk, Birlik

Boyun Eğmek/Teslim Olmak-Egemenlik

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici -Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Yönlendirme-Uygunluk, Birlik

Davetkâr/Davet Edici- Denge, Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, tevekkül kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden uygunluk ve birlik en çok görülmüştür. Denge de görülen alt kavramla ilişkili temel tasar ilkesidir.

Tevazu kavramı

Hürmet/Saygı-Denge

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici-Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Net/Anlaşılır/Belirgin-Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Yalın/Kolay Anlaşılır- Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Davetkâr/Davet Edici-Denge, Uygunluk, Birlik

Armoni/Ahenkli -Ritim, Uygunluk

Gösterişsizlik-Denge

Alçakgönüllülük, Mütevazılık-Denge, Uygunluk, Birlik

İncelenen türbe örneklerinde, tevazu kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden denge, uygunluk ve birlik en çok görülmüştür.

Tutumluluk kavramı

Yalın/Kolay Anlaşılır -Simetri, Egemenlik, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Gösterişsizlik-Denge

İncelenen türbe örneklerinde, tutumluluk kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden denge en çok görülmüştür.

Mahremiyet kavramı

Gizlilik/Saklılık/Kapalılık-Egemenlik, Zıtlık

Sınır/Bölme/Ayırma-Egemenlik, Zıtlık

Huzur/Huzur Verici/Dinlendirici-Simetri, Ritim, Denge, Uygunluk, Birlik

Sınırlı/Çevrelenmiş Mekân-Egemenlik, Zıtlık

İncelenen türbe örneklerinde, mahremiyet kavramının bir göstergesi olarak dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden egemenlik ve zıtlık en çok görülmüştür.

Sonuç

Türbelerde, dini kavramların mimariye etkisi; incelenen örnekler üzerinde, anlamsal ve dizimsel boyut analizleriyle belirlenmiş, soyut değerlerin somut biçimlere ve sonuçlara ulaşması amaçlanmıştır. İncelemeye alınan Klasik Osmanlı Dönemi Mimar Sinan'ın tasarladığı 5 türbe örneğin analizleri sonucunda;

Mimar Sinan'ın içten ve dıştan sekizgen gövdeli türbe prototipini kullandığı (Barbaros Hayrettin Paşa, Şehzade Mehmet, Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman Türbeleri), kare planı esas kabul ettiği zaman bile (II. Selim Türbesi) kare-küpün köşelerini keserek onu bir aşırı uzun ve kısa yüzlerden oluşan bir sekizgene dönüştürdüğü görülmüştür.

İncelenen türbelerde büyük deniz kahramanı Barbaros Hayrettin Paşa türbesini son derece sade ve iç mekânını süslemesiz tasarlarken şehzade ve sultan türbelerinde süslemeyi türbenin içine aktarmıştır. Adeta iç mekânın cennetten birer köşeye dönüştüğü söylenebilir. Mimar Sinan'ın gerek plan ve kütle düzenleri gerekse çifte kubbeli yapı kuruluşlarıyla baş eserleri arasında Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim türbeleri yer alır. Türbelere, şahsiyetlere uygun ifade vermeye çalışmış ancak türbelere sonradan yakınlarının gömülmesi ile de çok sıkışık bir durum meydana gelmiştir.

Dini oluşturan kavramların ya da alt kavramların her tasarımcı açısından anlatılmak istenen farklı bir dili vardır. Bu dil mimar aracılığıyla anlamsal ve dizimsel olarak sunulmakta ve kullanıcı bu kurguyu daha çok dizimsel boyutta yorumlamaktadır. Türbelerde ele alınan İslam dinindeki kavramlar dizimsel boyutta temel tasar ilkelerinden en çok birlik ve uygunluk ile ifade bulmuştur. Bu çalışma sonucunda ele alınan soyut kavramların Klasik Osmanlı dönemi Mimar Sinan'ın tasarladığı türbeler üzerinde kendini gösterdiği, kendine yer bulduğu ve bunun da bizi İslam'da esas unsurların hepsinin üstün bir prensip tarafından birbirine bağlandığı tevhide götürdüğü görülmüştür.

Sonuç olarak, mimari biçimlenmede dinin çok önemli bir faktör olduğu, mimari yapılara işlevlerine bağlı olarak yüklenen anlamların, biçimlerin, ölçü-oranların analiz edilmelerinin bu faktörün açıklanmasına katkıda bulunacağı ve yeni tasarımlar için rehber olabilecek parametrelerin ortaya konmasında oldukça yararlı olabileceği söylenebilir.

Öneriler;

Bu araştırmanın amacının tasarımcılara ve araştırmacılara soyut olan bir takım kavramların somut olarak ifadeleştirilmesi olduğundan yola çıkılarak, mimarlık eğitimine de katkısı olabileceği söylenebilir.

Ele alınan kavramlar, belirlenecek kullanıcı grupları (akademisyenler, mimarlar, ilahiyatçılar Vb.) üzerinde yapılacak anket çalışması ile test edilip daha geniş kapsamlı incelenebilir.

Erken, Klasik, Geç Osmanlı Dönemi türbelerinde kavramlar anlamsal ve dizimsel boyutta incelenebilir.

İslamiyet sonrası Türk devletleri türbe mimarisinde kavramlar anlamsal ve dizimsel boyutta incelenebilir, farklılıklar ya da benzerlikler tespit edilebilir.

Kaynaklar

- Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1986.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993
- Aslanapa, Oktay. *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*. Ankara: Türksöy Yayınları, 1996.
- Bammat, Necmüddin. "İslam'da Mekân Anlayışı". Çev. Sadık Kılıç. *İlim ve Sanat*, 3/4 (1987), 41-50.
- Bayrak, Orhan. *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Cansever, Turgut. *Ev ve Şehir*. İstanbul: İnsan yayınları, 1994.
- Cansever, Turgut. *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: İz yayıncılık, 1997.
- Cansever, Turgut. *Kubbeyi Yere Koymamak Konuşmalar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997a..
- Can, Yılmaz – Gün, Recep. *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.
- Çakıroğlu, Birgöl. *İslam dinindeki temel kavramların Osmanlı dönemi (13 yy.-17 yy.) dini mimarisine yansımaları*. Trabzon: KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Çam, Nusret. *İslam'da Sanat Sanatta İslam*. Ankara: Akçağ Yayın, 2019.

- Çoruhlu, Yaşar. *Türk İslam Sanatının ABC'si*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000.
- Dumortier, Brigitte. *Dinler Atlası, İnançlar, İbadetler ve Ülkeler*. Çev. Özgür Aladağ. İstanbul: NTV Yayınları, 2007.
- Ertürk, Sevinç. *Mimari Mekânın Algılanması Üzerine Deneyisel Bir Çalışma*. Trabzon: Karadeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1984.
- Faruki, Raci – Faruki, Lamia . *İslam Kültür Atlası*. Çev. Mustafa Okan Kibaroglu – Zerrin Kibaroglu. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1999.
- Günay, Reha. *Mimar Sinan Neden Bir Tasarım Dehasıdır*. İstanbul: Yem Yayın, 2019.
- Gürer, Latife. *Temel Tasarım*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1990.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayın, 2017.
- Kalın, Arzu. *Bitkilerin Anlamsal Boyutu: Farklı Fonksiyonlardaki Bina ve Mekânlarla Anılabilen Bitkiler Üzerine Bir Araştırma*. Trabzon: KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Keleş, Gülay vd. *Anadolu Türk Mimarlığı İçin Görsel Sözlük*. Trabzon: Sonhaber Matbaacılık, 2001.
- Kuban, Doğan. *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Kuban, Doğan. *Mimarlık Kavramları*. İstanbul: Yem Yayınları, 2019.
- Kuran, Abdullah. (1988). “Mimar Sinan'ın Türbeleri”: *Mimarbaşı Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1988.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. “Çağdaş Müslüman ve İslam Kentsel Çevresinin Değişimi”. *Mimarlık* 8 (1982), 10-13.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslam Sanatı ve Maneviyatı*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Önkal, Hakkı. *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim– Bozkurt, Nebi. “Harem maddesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/133. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Özel, Mehmet Kerem. *Dini Mimaride Merkez Kavramı (Tapınma Mekânına Merkez Kimliğini Kazandıran Dini Öğeler)*. İstanbul: MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Porter, William. “İslam'da Mimarlık: Biçim Arayışı”. *Mimarlık* 8(1982), 18-20.

- Tavşan, Cengiz. *Mimari Form Analizi İçin Bir Yöntem Araştırması: Çağdaş Mimarlık Akımlarına Bağlı Son Dönem Müze Yapılarında Uygulanması*. Trabzon: KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Turani, Adnan. *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Tümer, Günay – Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- Türker, Hakan. *Fotoğraf Arşivi*. 2021.
- Ülgen, Ali Saim. *Çizimler*.1944.
- Yetkin, Suut Kemal. *Türk Mimarisi*. Ankara:Bilgi Yayınevi, 1970.
- Yücel, Atilla. “İslam Mimarlığı Üzerine”. *Mimarlık* 5(1981), 4-6.
- URL1-Beşiktaş Sinan Paşa Barbaros Türbesi Perspektifi. Erişim tarihi. 27.11.2021.. <http://sanathocam.blogspot.com/2016/02/osmanli-mimarisi-ve-mimar-sinan.html>
- URL2-Rüstem Paşa Türbesi İç Mekân Kubbe Detayı. Erişim Tarihi. 21.11.2021. <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=304>
- URL3-Kanuni Sultan Süleyman Türbesi Kesit, Görünüş. Erişim Tarihi. 18.11.2021. http://almiramimarlik.com/index.php/index/gallery_cat/48/.
- URL4-Ayasofya Külliyesi Vaziyet Planı. Erişim Tarihi. 21.11.2021. <https://www.timeturk.com/ayasofya-imarethanesi-yeniden-faaliyete-gececek/haber-1654534>